

BRANDAUS LIETUVOS PILIEČIO PAIEŠKOS POLITIKŲ KALBOSE

PROF. HABIL. DR. REGINA KOŽENIAUSKIENĖ

*Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas
Vilnius University Faculty of Philology
Universiteto g. 5, LT-01122 Vilnius
El. paštas Regina.Kozeniauskiene@ff.vu.lt*

Santrauka

Straipsnyje kalbama apie XVI a. Lietuvos DK piliečio viziją Andriaus Volano politinėje retorikoje, lyginant ją su dabartinių laikų viešosios kalbos autoriaus, vieno iš valdžios reprezentantų, gero piliečio paieškomis. Pasirinkta proginė Seimo Pirmininko kalba, pasakyta 2006 metais kovo 11-ąją Seime, retoriniu požiūriu yra panašaus žanro kaip ir A. Volano kalba Senatui. Abu adresantai teisininkai politikai, panašus adresatas – A. Volano kalboje ne tik Senatas, bet ir visa civilinė piliečių bendruomenė (orig.: in hac civili hominum consociatione), Seimo Pirmininko kalboje – ne tik Seimas, Vyriausybės nariai, teismų atstovai ir kiti šventėje dalyvavę svečiai, bet ir Lietuvos žmonės, klausantys kalbos per radiją ir televiziją. Panašios kalbėtojų intencijos, panašios keliamos problemos. Straipsnyje remiamasi platesniu A. Volano kūrybos kontekstu: kalba Senatui yra dažnai straipsnyje cituojamo kito jo veikalo „Apie politinę ir pilietinę laisvę“ minčių pakartojimas ir tęsia.

Pilietinių asmens dorybių dabar itin stokojama, todėl vis dažniau atsigręžiama į konservatyviasias vertybes. Kaip ir A. Volano veikaluose, Seimo Pirmininko kalboje akcentuojama valdžios žmonių atsakomybė: jeigu visuomenė nematys gero piliečio pavyzdžio politiko asmenyje, jeigu praras viltį dėl valdžios žmonių moralės, ji pati negalės būti pilietinė.

Seimo Pirmininkas šventinėje kalboje nesistengia kalbėti gražiai, atvirai vardiya pilietinio ir politinio gyvenimo skaudulius. Tai naujo stiliaus politinė retorika po nepriklausomybės atgavimo Lietuvoje, pranašaujanti galimas permainas visoje sistemoje.

Esminiai žodžiai: politinė retorika; Andrius Volanas; LDK pilietis; piliečio laisvė; proginė kalba; politiko etika; politikų etikos kodeksas.

Įvadas

Lituanistinio LDK palikimo istorinė gelmė pripažįstama vertinga daugeliu aspektų, tačiau toli gražu nėra visapusiškai ištyrinėta. A. Volano LDK valstybingumo ir pilietiškumo, teisinės sistemos racionalumo bei politinio gyvenimo programa stebina aktualumu, o kalbėtojas – iškalbingumu ir gebėjimu žvelgti į Lietuvos ateitį, numatyti jos tolumo kelio gaires. Nepaisant to, straipsnio tema yra visiškai nauja, o A. Volano pateiktos gero Lietuvos piliečio sampratos klausimu rašoma pirmą kartą. Straipsnyje dominuoja **deskriptyvinis metodas**, tačiau jame neapsiribojama klasikinių asmens vertybių aprašymu ar jų apologija, greičiau iš A. Volano orientyrų žvelgiama į dabartį, į pačias pilietinio gyvenimo aktualijas. Šio straipsnio **objektas** – dviejų politikų viešosios kalbos. Straipsnyje atlikta jų retorinė analizė, valstybinio ir pilietinio patriotizmo paralelės išvestos **lyginamuoju ir analitiniu metodais**. Straipsnis konstruojamas kaip dviejų politikų dialogas.

Šio imituoto dialogo **tikslas** – pasidalyti LDK politiko, iškėlusio sektiną piliečio pavyzdį, patirtimi, pasinaudoti istorinės atminties rezervais.

Straipsnyje daroma išvada, kad pilietinės visuomenės ugdymas, teisinga valstybės politika prasideda nuo pačių tos valstybės piliečių politikų reprezentantų sąžinės ir nuo kitų asmenybės vertybių – teisingumo, kaip etinės dorybės, brandaus sąmoningumo ir žmoniškumo prabudimo. Retorinė Seimo Pirmininko kalbos analizė rodo, kad būtina visos sistemos pertvarka, be kurios neįmanoma pilietinės visuomenės branda.

LDK piliečio samprata A. Volano veikaluose

Andrius Volanas (apie 1530–1610), vienas didžiausių savo gyvenamojo laikotarpio Lietuvos politikų, visuomenės ir kultūros veikėjų, turėjo teisininko išsilavinimą, buvo baigęs mokslus Frankfurto prie Oderio bei Karaliaučiaus universitetuose. A. Volanas paliko gausų rašytinį palikimą, iš kurio vieni svarbiausių lotynų kalba pamečiui parašyti politiniai veikalai „De libertate politica sive civili“ (*Apie politinę arba pilietinę laisvę*, 1572) ir „Oratio ad Senatum Regni Poloniae Magnique Ducatus Lituaniae“ (*Kalba, pasakyta Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Senatui*, 1573)¹. Pats A. Volanas darniai jungė politikos, teisės ir retorikos išmanymą. Ėjęs aukštas pirmojo Radvilų patarėjo, vėliau karaliaus Žygimanto Augusto sekretoriaus, diplomato kitose šalyse pareigas, dalyvavęs tarpvalstybiniuose aukšto lygio pasitarimuose, A. Volanas buvo pripažintas oratorius, jo išlikusios gausios kalbos įdomios kaip tekstai retoriniu požiūriu, o Lietuvos pilietinio patriotizmo samprata humanistinė ir gana moderni. A. Volanas gyveno audringu karalių tarpuvaldžio, politinių įvykių bei administracinių permainų laikotarpiu – teismų reformų, Liublino unijos, Lietuvos Statuto priėmimo metu. Savo kūrinuose A. Volanas iš-

¹ Volanas, A. *Kalba, pasakyta Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Senatui [Oratio ad Senatum Regni Poloniae Magnique Ducatus Lituaniae]; Apie politinę arba pilietinę laisvę [De libertate politica sive civili]. Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996 [toliau: Volanas, A. ir žymimas cituojamas „Rinktinių raštų“ puslapis].

ryškėjo kaip visuomenės pertvarkos šalininkas. Lietuvą A. Volanas laikė savo valstybe, jautėsi LDK piliečiu, jam rūpėjo valstybingumo išlaikymas, pilietinės visuomenės sukūrimas. Jis nužymėjo gaires, koks turėtų būti LDK pilietis, pateikė kriterijus, kaip reformuoti visuomenės sandarą, sukūrė brandaus piliečio ir tvirtos valstybės viziją. A. Volano modernios mintys suformuluotos Europos universitetų, kuriuose studijavo, dvasioje, padiktuotos Lietuvos DK politinio, teisinio bei visuomeninio gyvenimo realijų, rūpesčio dėl Lietuvos piliečių likimo.

Demokratinės Graikijos piliečio oratoriaus idealas *Ανιρ πολιτικός*, perimtas ir kitų Europos tautų, buvo taikomas pirmiausia valstybės vyriui politikui, valdžios atstovui, teisėjui.

Romėnai graikų *Ανιρ πολιτικός* išsivertė pažodžiui, tik patikslino ir apibrėžė taip: *vir bonus dicendi peritus*. Šį piliečio oratoriaus apibūdinimą verstume taip: doras, turintis iškalbos patirtį pilietis, kalbantis, pirma, deramai ir, antra, teisingai. Tai klasikinėje retorikoje pateikta garbingo, teisingo politiko, tikro piliečio ir iškalbaus žmogaus asmenybės vienovė².

Ant klasikinės retorikos pamatų išaugusiuose Renesanso laikų A. Volano veikaluose išsakytos mintys, iškeltieji moraliniai pilietiškumo principai atitinka minėtąjį piliečio oratoriaus idealą ir galėtų būti šių dienų politikų etikos matas.

Pagal A. Volaną, geram piliečiui politikui privalu iškalbingumas, erudicija, rimtas humanitarinis ir teisinis išsilavinimas, išvalgus protas, įstatymų pažinimas ir jų laikymasis, doras darbas, gerai atlikta pareiga tėvynei ir didžiosios asmens vertybės – teisingumas, santūrumas, kuklumas. Svarbiausia – beatodairiškas paklusnumas valstybės įstatymams, kurie yra aukščiau bet kurios valdžios. Garsieji valdžios vyrai privalą būti dorą gyvenimo norma, pavyzdžiu kitiems, aukotis dėl tėvynės ir piliečių reikalų, gyvenime vadovautis išmintimi, teisingumu bei gėrio supratimu, kuris, anot Demostenio, esąs dievų įbrėžtas į žmonių dvasią.

² Koženiauskienė, R. *Retorika: iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, antrasis leidimas, p. 21–22.

A. Volanas smerkė valdžios žmonių godumą, asmeninės naudos siekimą, turtų troškimą, besaikį medžioklės pomėgį, girtavimą, paleistuvystes.

A. Volanas griežtai kritikavo turto grobstytojus, tuos, kurie *puola į valdžios vietas*, kad prisiplėštų iš valstybės ir vargšės visuomenės. Esą tai tiesiogiai susiję su pačios pilietinės bendruomenės pilietine laisve ir sveikata: jeigu užkertamos sąlygos svetimo turto grobstymui, tai ir piliečių bendruomenė išlieka nepaliesta ir sveika, „o malonus bei gražus laisvės vardas ilgai būna tvarus“³.

Dviejų politikų kalbų paralelės

Praeities ir dabarties dialogas. Dialogo dalyviai yra lygiaverčiai partneriai, nutolę per didelį 433 metų laiko atstumą, bet ne minčių ar politinės programos nuotoļ. Dialogo iniciatorius – mūsų dienų politikas, jis kelia skaudžias problemas, o į jas atsiliepia LDK politikos veikėjas, jis pamoko, paskatina ir kartu teikia naujų minčių. Kodėl pasirinktas būtent toks santykis tarp dialogo dalyvių, savo kalboje netiesiogiai mums atsako Seimo Pirmininkas. Perfravavus jo analizuojamos kalbos žodžius, tą santykį galima būtų pakomentuoti taip: Lietuvos praeitis jau ištyrinėta, pasverta, įvertinta, į ją gręžiamės kaip į nueitą kelią, ją mes **skaitome**, o dabartį dar tik **rašome**, kitaip tariant, iš praeities dar tik mokomės kurti dabartį ir žvelgiame į ateitį.

Iš tiesų, šiais laikais jaunos 16 metų demokratijos sąlygomis Lietuvoje nuolat iškyla ta pati visuomenės ir valdžios žmogaus santykio, aktyvaus brandaus piliečio problema. „Lietuvai šiandien reikia veiklių, aktyvių piliečių ir stiprios pilietinės visuomenės. Reikia piliečių, kurie nuolat primintų valdžiai, kad valstybė nėra jos nuosavybė. Reikia piliečių, kurie

³ Volanas, A. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 129.

savo kasdiene veikla, savo oria laikysena nuolat sakytų, kad valstybė – tai bendras tautos kūrinys, tai laisvų žmonių santara“⁴.

Proginėje Seimo Pirmininko kalboje⁵ dominuoja išeičių iš susitelkusių problemų ieškojimas, argumentuotai išdėstytos apilietiško priežastys, akcentuojamas siekis, kad valdžios žmonės pirmiausia patys būtų brandūs piliečiai, nekorumpuoti, dori ir teisingi. Kalbėtojas mini skaudžiausias Lietuvos gyvenimo piktžaidzes – pirma, tai, kad visuomenė dar neišmoko mąstyti pati, žmonės nepradėjo „jaustis tikrais savo šalies piliečiais“. Antra, skaudina ypatingas šalį išraižę korupcijos žemėlapis, kuriame gėdingai ryškiai šviečia net trijų aukščiausių institucijų – Seimo, teismų ir Vyriausybės – iškabos. Ir trečia – lietuvių emigracija. Kalboje svarstoma, kodėl Lietuvos žmonės nusivylę valstybe, kodėl jie labiau moka mylėti Lietuvą iš toli, pateikiamas pilietinės visuomenės ir politinės valdžios santykio modelis.

Iškalbos ir gražbylostės opozicija. Viena į akis krintanti ir abu oratorius vienijanti detalė: politikai nekalba gražiai⁶ ir tai nuteikia optimistiškai. Piktindamasis pražūtinga valdžios žmonių savivale, A. Volanas sako: „Dabar gi, kai kiekvienas savo laisvę matuoja pagal tai, kiek jis nebaudžiamas gali engti kitus (orig.: *pulchrum quidem illud libertatis nomen magna ex parte amissum*) tasai laisvės vardas iš dalies neteko savo grožio“⁷.

Dėl minėtų trijų piktžaidžių Seimo Pirmininkas per Nepriklausomybės ir laisvės šventę taip pat jaučia, kad tos didelės šventės grožis visuomenės

⁴ Adamkus, V. *Lietuvos Prezidento kalba per 100-ąsias Didžiojo Vilniaus Seimo metines* (pasakyta 2005 metų gruodžio 5 dieną Lietuvos filharmonijoje).

⁵ Paulauskas, A. *Kalba, pasakyta Seime iškilmingame posėdyje 2006 metų kovo 11-ąją*, transliuota per Lietuvos radiją ir televiziją (kalbos pradžioje kreipdamasis į klausytojus, oratorius išvardija visus adresatus, tarp jų ir Lietuvos žmones, klausančius kalbos per radiją ir televiziją).

⁶ Išsamiau apie iškalbos ir gražbylostės opoziciją žr.: Koženiausienė, R. *Juridinė retorika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 62–65.

⁷ Volanas, A. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 67; 133.

akyse iš dalies yra aptemdytas, ir sąmoningai pabrėžia: „Kaip tik todėl ši mano kalba nebus GRAŽI kalba“. Ir iš tiesų, oratorius kalba konkrečiai, remiasi faktais, orientyru pasirinkęs paprasto žemaičio su sarkazmu ištartus žodžius: esą valdžios žmonės daug ir gražiai kalba apie Lietuvą per šventes. O per kitus mėnesius ją *išduoda, drasko, griaua...* Tai, galima sakyti, išvardyti pavojingiausi mūsų politinio gyvenimo sopuliai, kuriuos kalbėtojas vadina tikraisiais vardais, kalba paprastai, be šventinėms kalboms būdingų retorinių puošmenų ir atvirai, tiesiai vardija gudriausiųjų išstampytus turtus, bankų krizes, indėlių praradimus, ne visada skaidrią privatizaciją, prastai vykdomą nekilnojamojo turto gražinimą, amžiną paprasto žmogaus vaikymą „nuo Einošiaus pas Keipošių“. Iš čia, oratoriaus žodžiais, visuomenės nepasitikėjimas politikais ir pačia valstybe.

Kelia nuostabą tai, kad Volanas, išmokytas aukštosios retorikos subtilių, apie valdžioje esančius politikus kalba dar negražiau. Paveiktas valdžios žmonių ir juos supančių „rūmininkų“ (dabar sakytume: valstybės valdininkų) amoralumo, oratorius duoda Venecijos Respublikos pavyzdį: ten kuo garsesnis pilietis nusikalsdavęs, tuo smarkiau jį bausdavę. Linkėdamas to paties mūsų valstybei, jis skatina iš valdovo rūmų, tos „nešvarios ydų duobės“, išginti „pasmirdusią begėdžių paleistuvių bandą“⁸. Būdami bjaurių geidulių vergai, tokie net nerausta girdami savo laisvę. Bet „teeina po galais nuomonė tokių žmonių, kurie nevaržomą savivalę laiko laisve (orig.: *facessat igitur procul talium hominum demens opinio*)“⁹, juk ne-saikingas visa kuo naudojimasis virsta yda, o per didelę laisvę išsigimsta į per didelę nelaisvę.

Tik savoje tėvynėje pilietis gali būti laisvas. Seimo Pirmininko kalboje, kaip sakyta, minima viena iš didžiausių pilietinės visuomenės bėdų – emigracija. „Nutieskime jiems kelius namo... Kad nenutrūktų ryšys su Lietuva. Kad netrukus galėtų mylėti savo šalį iš arti. Kad mylėtų Lietuvą Lietuvoje“.

⁸ *Ten pat*, p. 193.

⁹ *Ten pat*, p. 123.

A. Volanas, cituodamas Ovidijų, sako: „Kad ir sotūs puošniame narve išsipenėję paukšteliai, kiekvienas jų stengiasi grįžti į savuosius miškus“¹⁰.

Tarsi tęsdamas A. Volano mintį, Seimo Pirmininkas reiškia viltį: „Tikiu, grįš tie mūsų lietuvaičiai... Tikiu, kad grįš ne tik jie. Kai politikai, visi ar bent jau dauguma, įveiks save ir valstybės bei tautos interesus iškels aukščiau savųjų, sugrįš ir žmonių pasitikėjimas valstybe. Tuomet visuomenė patikės politikais ir savimi, savo galiomis, savo misija ir taps pilietinė“.

Neteisingumo tarnai blogai naudojasi įstatymų autoritetu. Seimo Pirmininkas kalba apie korupcijos masto augimą Lietuvoje ir perduoda visuomenės nuomonę, kad tarp korumpuočiausių institucijų yra teisimai – viena iš pačių aukščiausių valdžių. Cituodamas Antikos autorius Aristotelį, Platoną, žymiuosius oratorius Demosteną ir Ciceroną, A. Volanas išreiškė savo požiūrį į to meto teisėją. A. Volanui rūpėjo luomų lygybės ir, kaip anksčiau minėta, piliečių laisvės ir įstatymų, teisės ir teisingumo santykis. Pagrindinis A. Volano uždavinys buvo atskleisti prigimtinės teisės ir iš jos kylančios žmogiškosios teisės bruožus. Pripažinęs luomų lygybę (kad nė vienas pilietis nebūtų skriaudžiamas dėl kokios nors teisinės nelygybės), jų laisvę reikšti mintis, jis kėlė būtinybę, kad teisėjų sprendimai būtų priimami vadovaujantis sveiku protu ir teisingumo jausmu. Tarp įstatymo ir jį skelbiančio asmens turįs būti toks glaudus ryšys, kad jis pats taptų ne kuo kitu kaip tik kalbančiu įstatymu. Jeigu jo sprendimas esąs vertas pagarbos, tai rodys ir jo veido išraiška, ir balsas (orig. *ore et voce habet*), ir visas kalbėjimo būdas. Tokio teisėjo skatina ne tiek įsakymai, kiek pilietinis pavyzdys¹¹.

„Aristotelis sako, kad gėris ir teisingumas yra vertesni už įstatymą ir geru piliečiu vadina (orig. *virumque eum bonum vocat*) tą protingą ir dorą teisėją, kuris sušvelnina griežtą įstatymą, kai to reikalauja teisingumas“¹².

¹⁰ *Ten pat*, p. 121.

¹¹ *Ten pat*, p. 190.

¹² *Ten pat*, p. 103.

A. Volanas plačiai kalba apie įstatymų teisingumą, jų vykdymą ir teisėjų bei kitų aukščiausios valdžios žmonių dorovę ir pareigas. A. Volanas aiškina, kad teisės normos turi būti pagrįstos teisingumu, kurio pamatą sudaro etiniai principai: vienodas atlyginimas už vienodą veiklą ir tos pačios bausmės už tokį patį nusikaltimą visiems piliečiams. Autorius pateikia piliečių laisvės ir įstatymų, aukščiausios valdžios galios ir jos ribų, teisės ir teisingumo santykį. A. Volanas peikė neteisingus teismus, o aiškindamas teisės reiškinius, vadovavosi iš Antikos mąstytojų einančia maksima, kad svarbiausia teismuose yra etiniai dalykai – teisingumas ir gėris. Teisėjas, atsisakęs vadovautis gėriu ir teisingumu, įstatymui veikiau nusikalstąs nei teisingai jį įvykdąs. A. Volano veikalo „Apie politinę arba pilietinę laisvę“ XIV skyrius pavadintas taip: *Leges nisi aequitate temperentur, plurimum libertati publicae officere putandae sunt* (Įstatymus, jei jų nereguliuoja teisingumas, reikia laikyti itin kenksmingais viešajai laisvei)¹³.

Tai, kas vadinama valdymo išmintimi, to, kas slypi žmonių širdyse, apibrėžti įstatymu esą neįmanoma. Įstatymas esąs tik bendras nurodymas ir negyvas teisingumas, o teisėjas – gyvas įstatymas, jis, gerai žinodamas, koks skirtumas yra tarp teisės ir teisingumo, išmintingai ir dorai interpretuojąs neaiškius įstatymus ir apsvarstąs konkrečius veiksmus ir aplinkybes. Teisingumu būtina naudotis, kad rašytą įstatymą nusvertų teisingumo ir gėrio svertai, deramai apsvarsčius laiko, vietos bei asmenis liečiančias aplinkybes¹⁴.

Ten, kur įstatymai, kurie turėtų būti valstybės siela, esą netikę, ten nedori būna ir teismai. Turi būti laikomasi labai didelio atsargumo, kad įstatymai – vienintelė žmonių laisvės apsauga, nepasirodytų esąs instrumentas skriausti žmogui. Tai teisėjų nesąžiningumo reikalas, jei įstatymai, turėję ginti nekaltumą, dėl jų kaltės panaudojami kieno nors nenaudai ar net pražūčiai.

Todėl jei kuris nors teisėjas visose bylose tik paviršutiniškai laikysis

¹³ *Ten pat*, p. 102.

¹⁴ *Ten pat*, p. 102–107.

įstatymo, dažnai jis pasirodys esąs ne teisingumo, o neteisingumo tarnas, blogai besinaudojantis įstatymų autoritetu. O jeigu jis paperkamas pinigais, jis nebesilaikąs jokios įstatymo normos ir vien savo geidulio viską sau glemžti pavergiamas¹⁵.

Volanas piktinasi suktų teismų šunadvokačių klastingumu bei teisėjų nemokšišku, kurie „bylas ištesia ilgiems laikams ir todėl negalima pagal jas pradėti teismo“¹⁶. Jis siūlo tobulinti teismų sistemą ir kelia nepriklausomų teismų apeliacinėms byloms spręsti klausimą. Būtina pabrėžti, kad A. Volanui pavyksta tai įgyvendinti.

Iš tų, kuriems suteikta teisė teisti, A. Volanas reikalauja ypatingo teisingumo ir doros pavyzdžio, nes piliečius skatina ne tiek įstatymai, kiek asmeninis elgesys. „Juk kiekvieno didžiai aukštos padėties asmens savybė yra ta, kad jis visada atviras visų akims ir nesutinka, kad kas nors būtų paslėpta bei pridengta; visos valdovo kad ir slapčiausios mintys perduodamos visuomenės žiniai“¹⁷. Joks paskatinimo būdas negalys būti veiksmingesnis už tą, kai valdovas pats padaro tai, ko pageidauja, kad kiti darytų. Valdovas turįs prisiekti įstatymui, kad teisme neims dovanų arba nepardavinės valdžios ir garbės pareigų.

Apibendrinus šias A. Volano mintis, išeina, kad teisėjas neturėtų tuščiažodžiauti ir kabinėtis prie įstatymo raidės, reikalą ginti ne kokiais nors teisiniais gudravimais ir suktumu dėl asmeninės naudos, o žiūrėti pagrindinių etikos principų – teisingumo bei gėrio: paisyti tik tai, kas parašyta, yra šmeižiko savybė, o gero teisėjo – ginti įstatymo leidėjo valią bet autoritetą¹⁸.

Volanas kelia mintį, kad „reikėtų išleisti dorovę liečiantį įstatymą“¹⁹.

Apie etikos kodekso būtinybę užsimena ir Seimo Pirmininkas: „Siekdami gražinti pasitikėjimą, jau keletą metų mėginame, deja, nesėkmingai,

¹⁵ *Ten pat*, p. 123; 194.

¹⁶ *Ten pat*, p. 181.

¹⁷ *Ten pat*, p. 190–191.

¹⁸ *Ten pat*, p. 171.

¹⁹ *Ten pat*, p. 193.

[teisinti politikų etikos kodeksą. Kodėl jo bijoma? Kodėl sulaukiama tokio [nirtingo politikų pasipriešinimo? Net 10 Dievo įsakymų vietoje etikos kodekso siūloma“.

Mūsų laikų bėda, kad etika, kaip žmoniško elgesio sinonimas, per amžius nusistovėjusi ir visuotinai priimta pilietinės bendruomenės vertybių hierarchija, dažnai nustumiama į šalį, nes nelaikoma teisės šaltiniu. Kad tai prieštarauja teisingumui ir kontinentinės teisės tradicijai, rašoma neseniai išėjusio „Lietuvos etikos kodeksų, nuostatų, taisyklių“ rinkinio [vadiniame straipsnyje²⁰. Šio straipsnio autoriaus pasirinktas aforizmas *Non omne, quot licet, honestum est*, o tai reiškia, kad ne visa, kas leidžiama [įstatymo], yra garbinga, patvirtina teisininko ir politiko A. Volano minčių aktualumą. „Teoriškai pas mus lyg ir pripažįstama, kad etikos nuostatos turi ar gali būti teisės šaltinis. Tačiau praktiškai, deja, taikant teisę, ypač administracinėje teisejoje ir pirmosios instancijos apylinkių teismuose, paprastai vieninteliu teisės šaltiniu pripažįstamas tik norminis teisės aktas“²¹.

Apie procedūrinį teisingumą, tai yra apie įvairių teisinių ir neteisinių sprendimų būdus, siejant juos su teisėjo kalbos ir elgesio etika, dabar prabylama vis dažniau: „Žmonių paklusnumas įstatymams priklauso nuo suvokto teisingumo. Teisingumo suvokimas – subjektyvus jausmas, kurį lemia šie svarbiausi veiksniai: galimybė pareikšti savo nuomonę; teisėjo (arbitro) neutralumas; teisėjo (arbitro) elgesio etiškumas (paryškinta mano – R.K.); ginčo šalių informavimas apie konflikto sprendimo būdus ir eigą; apeliacijos galimybė ir pan.“²².

Juo labiau politiko teisingumą mes suvokiame ne procedūriniu materialia teisine prasme, o kaip moralinę etikos dorybę, kaip vidinės laisvės ir asmens nepriklausomybės diktuojamą jausmą. Todėl tiesiog būtina

²⁰ Butkus, G. Etika ir teisė – sankirtos ir paralelės. *Lietuvos etikos kodeksai, nuostatai, taisyklės*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 9–26.

²¹ *Ten pat*, p. 11.

²² Valickas, G., Justickis, V. Ar teisėjai visada teisūs? *Spectrum*. 2006, Nr. 1, p. 18–20.

įtvirtinti politikų etikos kodeksą. Tik tam tikromis etikos taisyklėmis apibrėžtu doro gyvenimo pavyzdžiu, teisingais, nors ir skaudžiais ar griežtais argumentais bet kuris viešai kalbantis valdžios žmogus, kad ir kur jis kalbėtų – Seime, teisme, Vyriausybėje ar Prezidentūroje – gali susilaukti moralinio visuomenės pritarimo. Pagal teisingumą bendruomenė matuoja jį kaip pilietį, vertina jo etinius įsipareigojimus ir pamažu pradeda pasitikėti savimi kaip piliečiu ir ta institucija, kuriai valdžios reprezentantas atstovauja. Toks kelias brandžios pilietinės bendruomenės link.

Išvados

1. Pilietinės visuomenės ugdymas prasideda nuo pačių tos valstybės piliečių politikų reprezentantų sąžinės ir nuo jų asmenybės vertybių – sąmoningumo, teisingumo ir žmoniškumo prabudimo. Tik matydama brandaus piliečio pavyzdį valdžioje, visuomenė ims pasitikėti valstybe ir pati taps pilietine.

2. Valdžios žmonės turi vadovauti tautai remdamiesi įstatymais ir etikos kodekso nustatytais taisyklėmis: pirmiausia patys būti teisingi ir dori, rūpintis visų piliečių gerove, visuotine nauda, o ne savo asmeniniais reikalais. Ir įstatymai, ir etikos kodekso taisyklės turi pažaboti jų savivalę ir būti visiems vienodai naudingi, tada moralumas taps politinio gyvenimo norma.

3. Seimo Pirmininko kalbos retorinė analizė leidžia spręsti apie tam tikrą lūžį Lietuvos pilietiniame gyvenime ir dabarties politikų sąmonėje. Tai naujo stiliaus politinė retorika po nepriklausomybės atgavimo Lietuvoje, pranašaujanti visos sistemos pertvarką.

SEARCH FOR A MATURE LITHUANIAN CITIZEN IN SPEECHES OF POLITICIANS

REGINA KOŽENIAUSKIENĖ

Summary

Keywords: political rhetoric, Andrius Volanas, a citizen of the GDL, special speech, ethics of politicians, the code of ethics of politicians.

The article presents the vision of a citizen of the Grand Duchy of Lithuania in the 16th century based on the political rhetoric of Andrius Volanas, and compares this vision with the attempts of the nowadays author of a public address, who is one of the top state officials, to find out what makes a good citizen. The speech made by former Seimas Speaker Arturas Paulauskas during a solemn sitting in the Seimas on 11 March 2006 is, from the point of view of rhetoric, of a similar genre as the speech made by Volanas in the Senate. Both speakers are politicians with lawyer's diplomas; their addressees are nearly the same too: In Volanas's speech such an addressee is not only the Senate, but the whole civil society (*hac civili hominum consociatione*), and Paulauskas addressed not only the Seimas, government members, representatives of courts

and other guests who participated in the solemn event, but also the Lithuanian people who were listening to him on the radio and TV. Also, the intentions of the two speakers, as well as the problems they raised contained many similarities. The author of the article refers to a wider context of the creative work by Volanas: a number of the ideas in his address to the Senate were taken from "About political and civil freedom", another work by him, quoted in the present article very often.

Today, personal civic values are rare, which makes one to turn his look on the conservative values often. As in the works of Volanas, the responsibility of people in power is one of the major emphasis in the address of the Seimas speaker: if the society cannot see a good citizen in every politician, if it loses hope regarding the morality of the people

in power, it will have no chances to grow into a civil society.

Scimas leader does not try to sound nice and soft in his special address; he openly identifies the soars of the civil and political life. This can be treated as the

political rhetoric of a new style, which has emerged in the period after Lithuania regained its independence, and which may be treated as a sign of upcoming changes in the whole system.

Įteikta 2006 m. vasario 21 d.